

Література

1. Макаренко А.С. Сочинения : в 7 т. / А.С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1958. – Т. 1. – С. 425.
2. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 10. – Ст. 70.
3. Акімова Л.С. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї / Л.С. Акімова // Матеріали 1-го міжнар. наук.-практ. семін., 25 лютого – 6 березня 1999 р. – О. : ОІВС, 1999. – С. 8–10.
4. Дмитриев А.В. Конфликтология : учеб. пособ. / А.В. Дмитриев. – М. : Гардарики, 2001. – 320 с.
5. Закирова В.М. Развод и насилие в семье – феномены семейного неблагополучия / В.М. Закирова // Социол. исслед. – 2002. – № 12. – С. 131–134.

БОЧАРОВА О.А.

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

*Творчість – це копати глибше, дивитись двічі,
виправляти помилки, розмовляти з кішкою,
занурюватися в глибину, проходити крізь
зачинені двері, запалювати сонце, хотіти знати,
бути першовідкривачем, будувати замок із піску,
співати свою пісню, вітати майбутнє.*

Е. Торренс [3, с. 100]

Формування творчого потенціалу дитини є складним і багатоаспектним завданням для сучасної психолого-педагогічної науки та практики шкільної освіти. Одним із напрямів навчання й виховання є розвиток творчості дитини. На думку багатьох науковців, основним мотивом, що спонукає людей до творчої діяльності, є прагнення до розкриття свого внутрішнього потенціалу.

Прихильність до творчості – найвищий прояв активності людини, здатність створювати щось нове, оригінальне, вона може виступати в будь-якій сфері людської діяльності. Масштаб творчості може бути різним, але в будь-якому разі відбувається виникнення, відкриття чогось нового [2, с. 78].

Мета статті – розглянути визначення понять “творчість” та “креативність” у дослідженнях зарубіжних науковців, проаналізувати тлумачення ними творчих здібностей.

Першу спробу надати визначення поняттю “творчість” здійснено в 1869 р. у книзі Ф. Гальтона “Спадкова геніальність”, підкріпленій виступом американського психолога Дж. Гілфорда у 1950 р. на з'їзді Американського педагогічного товариства, у ході якого було наголошено на необхідності досліджень творчості. У 1999 р. у Сполучених Штатах Америки вийшла друком двотомна “Енциклопедія творчості” за редакцією М.А. Runco и S. Pritzker [5, с. 71].

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. – період важливих наукових досліджень та публікацій (Дж. Гілфорд, Е. Нецке, С. Попек, А. Сековський, Й. Соловей, М. Стасіакевич, А. Стжалецький, Е. Торренс) [5, с. 71].

Американський психолог Е. Торренс був першим, хто визнав, що визначення високих здібностей за допомогою лише IQ призводить до втрати дітей з високим творчим потенціалом. За його даними, при відборі 20% школярів з найвищим показником IQ пропускається до 70% тих, хто потрапляє до 20% найбільш творчих. Згодом подібні цифри отримали науковці в інших країнах [4, с. 100].

Дж. Гілфорд визначає творчі здібності як певні гіпотетичні структури, які виявляються у формі взаємкореляції між шкалами тестів [4, с. 102]. На думку Е. Торренса, творчі здібності виявляють реальні відмінності між людьми [4, с. 103].

Дослідники визнають, що не існує постійних ознак творчих здібностей людини. Поняття “творчість” серед інших здібностей неоднозначне. Так, у розробленій Дж. Гілфордом та Р. Стенбергом моделі інтелекту важливе значення мають творчі здібності. У концепції акомодатії Ж. Піаже один із двох механізмів адаптації людини визнано творчим. Отже, у концепціях певного кола дослідників, крім інтелекту та спеціальних здібностей, провідне місце посідає творчість [5, с. 71].

М. Штейн зазначає, що запас знань про творчість людини можна порівняти з Вавилонською вежею. До існуючих уже дефініцій творчості додаються нові.

З педагогічного погляду, творчість можна розглядати як характеристику, що змінюється від найменшого до найвищого рівня й притаманна більшості талановитих і геніальних людей. Дослідники, які вивчають творчі процеси, ототожнюють її з категоріями цінності та новизни. Новизна, як і цінність, є поняттями відносними, а визнання витвору залежить від культурного, історичного, суспільного та політичного контекстів.

Творчість є проявом людської експансивної поведінки, що виходить за межі типової діяльності, завдяки якій особистість створює нові продукти, руйнуючи старі, надає оцінку позитивним чи негативним цінностям, оскільки вони є джерелом розвитку або, навпаки, регресу суспільства. Творчість можна розглядати як людську діяльність, яка має свої професійні секрети та правила, які треба вивчати [1].

Польські науковці В. Добролович, Е. Нецке наголошують, що творчість є здібністю до створення нових та цінних продуктів. Дослідження творчості в межах психології викликало появу такого поняття, як “креативність”, якому присвятили свої праці В. Добролович, Дж. Гілфорд, Е. Нецке, П. Торренс, К. Шмідт.

У польській мові поняття “творчість” асоціюється з видатними досягненнями, а “креативність” належить до певних схильностей, які не завжди виявляються у створенні витворів. Ця неоднорідність спричинює подвійне розуміння поняття “творчість” в англійській літературі, де creativity означає спонтанну творчу активність як можливість виразити себе, яка змінює життя, натомість у французькому значенні creation – творчість, що приводить до створення довготривалих витворів, які існують у єдиному вигляді [5, с. 72].

Е. Торренс вважає, що креативність визначається як здатність породжувати нові, оригінальні ідеї і, таким чином, ефективно вирішувати проблемні ситуації. При оцінюванні креативності психологи Е. Торренс і Дж. Гілфорд враховують зазвичай чотири критерії:

- продуктивність, або швидкість, – здатність до продукування максимальної кількості ідей. Цей показник не є специфічним для творчості, однак чим більше ідей, тим більше можливостей для вибору серед них найбільш оригінальних;
- гнучкість – здатність легко переходити від явищ одного класу до явищ іншого, часто дуже далеких за змістом один від одного;
- оригінальність – один з основних показників творчості. Це здатність висувати нові, неочікувані ідеї, що відрізняються від широко відомих, загальноприйнятих, банальних.

Наступним показником креативності є розробленість. Творці можуть бути умовно поділені на дві групи: одні краще вміють продукувати оригінальні ідеї, інші – детально, творчо розробляти існуючі. Спеціалісти не розмежовують ці варіанти творчої діяльності та вважають їх просто різними способами реалізації творчої особистості.

Зважаючи на загальний зміст понять “креативність” та “творчість”, їх можна вважати тотожними [3, с. 26].

Про творчі здібності можна говорити як у вузькому, так і широкому значенні. Якщо розглядати їх у вузькому розумінні, то вони мають потенційний характер та ідентифікуються за допомогою тестів, які визначають певні інтелектуальні риси людини, переважно здібності до асоціативного, дивергентного, метафоричного мислення. Крім цих особливостей, Дж. Гілфорд додав до своєї моделі плавність, гнучкість та оригінальність.

У психолого-педагогічній літературі існують два напрями творчості: елітарний та егалітарний. Представники елітарної концепції (теоретики гуманістичного напрямку в психології та педагогіці (Б. Суходольський, Р. Стенберг, Е. Нецке)) вважають, що творчість притаманна лише видатним творцям, які здатні генерувати нові цінні ідеї для всього суспільства. Взавши за основу цей погляд, вони дійшли висновку, що творчими є люди, які зробили значний внесок у розвиток науки, культури й техніки. А отже, до цієї категорії не потрапляють діти, оскільки вони не можуть бути творцями в дитячому віці.

На думку прихильників егалітарної концепції творчості (Д. Сімонта, М. Цікшентміхалого, Г. Гарднера), кожна людина є творчою, хоча різною мірою. Адже творчість є психічною характеристикою людини на рівні інших, наприклад, інтелекту, пам'яті. Творчими можуть бути діти, молодь та дорослі, оскільки творчість є невід'ємною якістю, антропологічною характеристикою кожної людини, яка нормально функціонує. Творчість є метою й умовою самореалізації людини. Крім того, творчість дітей, хоча і не може прирівнюватися до творчості дорослих, становить важливу передумову їх розвитку, тому егалітарний підхід до творчості є основою для педагогіки творчості [6].

Психологи відзначають, що загальною характеристикою творчого потенціалу дитини є пізнавальні потреби, що лежать в основі пізнавальної мотивації, яка виражається у формі дослідницької, пошукової активності дитини й виявляється в знаходженні нового у звичайному, нових ситуаціях та стимулі.

Польською дослідницею Т. Гізою проведено дослідження з професійної підготовки студентів педагогічних напрямів навчання до творчої діяльності. Дослідниця довела, що потенційні творчі здібності не залежать від результатів практичної діяльності [5, с. 73]. Вони створюють можливості, але не дають жодних гарантій для виникнення дій, необхідних для створення творчих витворів. Творчі здібності в широкому розумінні відображають творчий потенціал, мотивацію та особистісні риси, набуті знання й уміння особистості. Творчий продукт виникає в результаті діяльності людини, але не завжди відображає суспільну систему цінностей, знань та правил дій [5, с. 73].

Якщо погодитись, що творчість є поширеною рисою, хоча не однаково розвинутою, можна застосовувати різноманітні методи й техніки для стимуляції та розвитку творчих умінь, а це означає, що творчості можна навчити. О. Наласковський наголошує, що у зв'язку з подвійним розумінням творчості

існує два способи досліджень творчих здібностей людини: 1) тестові – над здібностями творчого мислення; 2) аналіз витворів – творчі досягнення. Результати досліджень свідчать про тісні зв'язки між рівнем творчого мислення та об'єктивною творчістю [5, с. 73]. Тестові результати “виявляють” 40% варіацій у сфері творчих досягнень [6, с. 191–192]. Володіння творчими здібностями – це не те саме, що творча поведінка; це вид діяльності, необхідний для ствердження, що особистість є творчою.

Цікавою спробою поєднати особистісне та суспільне розуміння творчості є модель, подана Е. Нецке в книзі “Психологія творчості”. Автор надає епістемологічне (перспектива огляду з різних поглядів) й онтологічне (виокремлює якісно своєрідні рівні прояву творчості, що вимагають інших засобів її дослідження та опису) обґрунтування творчості [6, с. 216]. На його думку, існує чотири види творчості: “плинна”, “кристалізована”, “зріла” та “видатна”. Кожна вимагає різної перспективи часу. Підставою є два критерії: складність психічних явищ, що виступають на цьому рівні, та суспільна оцінка витворів. Ця теоретична модель є спробою синтезу психологічних знань на тему творчості.

“Плинна творчість” спирається на гнучкий розвиток. Вона є необхідною для виникнення інших видів творчості, хоча не надає жодних гарантій. На “плинну творчість” впливають такі чинники: пізнавальні процеси (дивергентне мислення, увага, сприйняття); емоційний стан (пізнавальний інтерес та емоції); мотивація (потреба в новизні й деякі прояви самостійної мотивації); особистісні якості (риси та процеси, пов'язані з відкритістю). Такий вид творчості виявляється наприклад, у винахідливості маленької дитини та її творчій уяві.

“Кристалізована творчість” – це використання потенційних здібностей при виділенні мети в процесі вирішення проблеми [6, с. 217]. Кристалізована творчість асоціюється з “кристалізованим” розвитком. Під час індивідуального розвитку вона виявляється пізніше, ніж “плинна”. Кристалізована творчість потребує необхідних знань і вмінь. Вона виявляється ще в дошкільному віці й розвивається до зрілого віку.

“Зріла” творчість виявляється у прийнятті важливих рішень або вирішенні проблем. На цьому рівні вступають у дію мотиваційні процеси: самостійна мотивація, мотивація досягнень. Мотиваційна творчість характеризується незалежністю та стійкістю. В особистісному розвитку вона виявляється пізніше, ніж “гнучка” та “кристалізована”, оскільки вимагає знайомства з діяльністю, суспільними цінностями й уміннями людини.

“Видатна творчість” – особливий вид зрілої творчості, що стосується видатних дій, які змінюють певний уклад життя й призводять до фундаментальних змін. Зріла та видатна творчість з'являються лише в дорослому житті, оскільки пов'язані з необхідністю ґрунтовного опанування основ якоїсь сфери.

Витвір є найбільш об'єктивним та явним доказом людської творчості. Оцінка витворів є надзвичайно складною. У мистецтві чимало прикладів оцінки витворів, як вдалих, так і не дуже. Головними критеріями оцінювання витворів є: новизна, оригінальність, генерація, суспільне визнання та користь [7, с. 114–116].

Чим більше ми володіємо інформацією про атрибути творчих витворів, що слугують одночасно критеріями творчості, тим більш повною є інформація про характер особистості, оскільки вона сприймається саме через свій витвір [5, с. 74].

Психологи переконані, що здібності до творчої діяльності визначаються, насамперед, особливостями мислення. Дж. Гілфорд зауважує, що творчим людям притаманне так зване дивергентне мислення, яке лежить в основі творчого мислення і є основним компонентом творчих здібностей.

Характеристика дивергентного мислення включає чотири складові: швидкість думки – кількість ідей за одиницю часу (у цьому разі важлива не їх якість, а кількість); гнучкість думки – здатність переключатися з однієї ідеї на іншу; оригінальність – здатність породжувати ідеї, які відрізняються від звичайних, загальноприйнятих, виникнення нових ідей; точність – здатність удосконалювати, надавати завершеного вигляду своєму творчому продукту. Саме дивергентне мислення слугує засобом виникнення нових ідей та самовираження [2, с. 79].

Розвиток творчих здібностей відбувається досить специфічно. Емпіричні дослідження, які спираються на модель Дж. Гілфорда, доводять, що під час навчання в школі відбувається розподіл дітей на творчих та нетворчих. Серед п'ятирічних дітей, що мали високі творчі здібності, цей відсоток дорівнював 80, а серед дорослих – 5. Творців з дитинства відрізняє те, що вони не бояться дивергентних завдань і мають безліч правильних відповідей. Створені цими завданнями ситуації з різним, у тому числі й високим ступенем невизначеності, не придушують, а навпаки, мобілізують і стимулюють активність дитини. Люди, не схильні до творчості, віддають перевагу завданням, що містять ясні алгоритми розв'язання та лише одну правильну відповідь. Здатність розв'язувати завдання за допомогою дивергентного мислення – важлива умова успіху в творчій діяльності, особливо у створенні витворів мистецтва.

Психологи приділяють багато часу вивченню творчих особистостей (характер, мотиви, внутрішні установки, стиль поведінки), для того, щоб з'ясувати, які риси сприяють творчим проявам. Вже доведено значення для творчості таких якостей, як розумова самостійність, мужність думки, готовність до вольового напруження, спрямованість особистості на творчість [2, с. 80].

Творчо обдаровані діти значно відрізняються від однолітків підвищеним інтересом до вирішення дивергентних завдань, оскільки в них кінцевий продукт мислення (відповідь) не виводиться безпосередньо з умови. Вирішення потребує пошуку різних підходів, допускає й частково пропонує їхнє зіставлення. Творчість означає, перш за все, особливий склад розуму, особливу якість розумових процесів. Важливе значення в творчому процесі мають уява, інтуїція, неусвідомлені компоненти розумової активності [2, с. 78].

Серед семикласників можна помітити спад високих результатів у творчій діяльності порівняно, наприклад, з учнями третього класу. Зменшення відсотка творчо обдарованих людей разом з віком, крім інтелектуального, а також спеціальних здібностей дослідники пов'язують з впливом школи. При дорослішанні збільшується дистанція між учнями старших та молодших класів. Старшокласники мають більше досвіду й можливостей брати участь у різних заходах, які формують уміння й сприяють прояву здібностей.

О. Наласковський творчий розвиток особистості пов'язує з фазами її психосоціального розвитку. Е. Еріксон виділив їх вісім. Всі вони відповідають за окремий період життя: дивергентний дебют, творчість як експресія волі, перші особистісні цілі, відкриття інструментальної творчості, створення самого себе, шлях до близьких, творчість як примноження себе, “не все умре”.

Спираючись на теорію Е. Ериксона, у результаті власних досліджень, О. Наласковський запропонував у виховній діяльності зосередитись на чотирьох рівнях розвитку творчості: досвід вражень з ранніх років життя, випробування різної експресії, розвиток і формування матеріалу, “обростання інструментарієм” [5, с. 73].

Отже, для повноцінного розвитку дитини треба продумано застосовувати методи, спрямовані на розвиток творчих здібностей.

Польський психолог М. Стасіакевич розробив концепцію творчої компетенції, що складається з психологічних і соціальних умов для розвитку творчої діяльності людини. Відмінністю цієї концепції від сучасної творчої діяльності є той факт, що змінне середовище утворює особливі екосистеми, менш або більш гомогенні середовищу творчості. Екосистеми творчості становлять три різні, але взаємопов’язані середовища: індивідуальне (особистості), професійне (сфера) і суспільне (поле) [5, с. 75].

Незалежно від трактувань, що домінують, у польській науковій літературі існує психологічна конструкція А. Стжалецького “Стиль творчої поведінки” [8]. Її використовують для визначення дій особистості, які відображають пізнавальні, емоційні мотиваційні й особистісні механізми та систему цінностей. Модель складається з п’яти емпірично ізольованих елементів: апробація життя, сила, самореалізація, гнучкість пізнавальних структур, внутрішнє управління. Модель стилю творчої поведінки застосовується в процесі вирішення проблем, репрезентації пізнавальних творчих процесів, а також визначення якостей менеджерських кадрів.

Щодо джерел творчості дослідники зазначають, що вона народжується на межі культури та людських відмінностей. Деякі творці наголошують на важливості свободи й вибору, які були надані їм у дитинстві; інші говорять про брак власного вибору, який призвів до гальмування творчого розвитку.

Однак зерна творчого мислення “засіяні” вже в ранньому дитинстві. Про це свідчать результати досліджень О. Наласковського [5, с. 76]. Рівень здібностей творчого мислення пов’язаний з вихованням матері та соціальним станом родини. На думку автора, сприятливою атмосферою для розвитку творчих здібностей є маленьке місто, а несприятливим середовищем для розвитку творчості є школа [5, с. 77]. Учні з високим рівнем творчого мислення мають у школі низькі оцінки. Вчителі майже не звертають уваги на творчі здібності учнів. Зрештою, варто підкреслити, що необхідним матеріалом для творчих дій є знання. Не можна творити з “нічого”. Подальший розвиток у дослідженнях над творчістю та творчим процесом, як вважає С. Попек, можливий “при врахуванні особистісних відмінностей: здібностей, емоційності, темпераменту, суспільно-культурних чинників, які тісно пов’язані із цією сферою людської активності” [7, с. 82].

Висновки. Отже, на сьогодні немає однозначного визначення поняття “творчість” та творчих здібностей. Проте більшість науковців сутністю творчих здібностей вважає здатність породжувати нові, оригінальні ідеї, ефективно вирішуючи проблемні ситуації. У кожній сфері діяльності людина виявляє індивідуальні особливості, зокрема, це стосується творчості. Здатність до створення нових і цінних продуктів властива людям різною мірою, оскільки кожна людина творча по-своєму. Високий рівень інтелекту не гарантує творчих досягнень. Можна бути інтелектуалом і ніколи не стати творцем. Немає креативів з низьким інтелектуальним рівнем, але є інтелектуали з низькою креативністю. Фор-

мування творчої особистості, розвиток її індивідуальних здібностей і таланту залишається одним з головних напрямів навчально-виховної роботи школи на сучасному етапі її розвитку.

Література

1. Горальський А. Теорія творчості / А. Горальський. – Л. ; Warszawa, 2002. – 144 с.
2. Психология одаренности детей и подростков / [под ред. Н.С. Лейтеса]. – М. : Академия, 1996. – 416 с.
3. Савенков А.И. Одаренный ребенок дома и в школе / А.И. Савенков. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 272 с.
4. Щебланова Е.И. Психологическая диагностика одаренности школьников: проблемы, методы, результаты исследований и практики / Е.И. Щебланова. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 368 с.
5. Giza T. Socjopedagogiczne uwarunkowania procesów identyfikowania oraz rozwoju zdolności uczniów w szkole / T. Giza. – Kielce: Wydaw. Akademii Świętokrzyskiej, 2006. – 359 s.
6. Nęcka E. Psychologia twórczości / E. Nęcka. – Gdańsk : GWP, 2001. – 238 s.
7. Popek S. Barwy i psychika / S. Popek. – Lublin, 2001. – S. 55–151.
8. Strzałecki A. Psychologia twórczości. Między tradycją a ponowoczesnością / A. Strzałecki. – Warszawa, 2003. – S. 158.

ГОРОХОВСЬКА Т.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ТА НАУКОВОМУ СПІЛКУВАННІ

У євроінтеграційному поступі України роль юридичної науки й освіти є надзвичайно важливою, оскільки від їхнього рівня розвитку залежить реалізація таких важливих завдань, як здійснення правової реформи, адаптація законодавства України до законодавства ЄС, створення ефективної правової системи та громадянського суспільства, підвищення якості законотворчої й правозастосовчої діяльності, що, у свою чергу, сприятиме утвердженню України як високорозвиненої, соціальної за своєю сутністю, демократичної, правової держави, в якій визнається та діє принцип верховенства права [3, с. 5].

Мета статті – виявити особливості використання юридичних термінів у навчальному та науковому спілкуванні.

Досягнення цієї мети передбачає виконання низки завдань:

- висвітлити сутність понять “термін”, “юридичний термін”, юридична термінологія;
- визначити шляхи розвитку української юридичної термінології.

У науковому плані на проблеми, пов’язані з упорядкуванням україномовного поняттєвого апарату юриспруденції та подальшим дослідженням питань юридичної термінології, звернули увагу українські мовознавці та юристи: О.А. Сербенська (особливо з погляду історії становлення й функцій субмови права), Г.С. Онуфрієнко (словотвір), С.П. Головатий, Ю.Є. Зайцев та І.Б. Усенко (загальна характеристика мови законодавства), Н.В. Артикуца, Ю.Ф. Прадід (теорія юрислінгвістики), І.М. Гумовська (словотвір і семантико-функціональні аспекти юридичної терміносистеми), Л.І. Чулінда, Л.О. Симоненко та М.І. Леоненко (функціонування юридичної термінології), І.М. Кочан і А.С. Токарська (культура юридичної мови), а також О.Л. Копиленко, В.П. Сімонок, З.А. Тростюк (різні лінгвістичні характеристики юридичних термінів) та ін.

Літературна мова, крім загальноновживаної частини, має численні підмови, які задовольняють потреби спілкування людей у найрізноманітніших сферах.